

Kaksoispiste vai ajatusviivat?

Kaksoispisteen käyttö on tuttua ja tavallista »ennen luettelo, jota sen edellä oleva teksti panee odottamaan», lainatakseni Matti Sadeniemeä (Kielikello 2 s. 11). Muutama tyyppiesimerkki tällaisesta käytöstä Saarimaan Kielenoppaan, Sadeniemen välimerkkihjeiden ja Osmo Ikolan Nykysuomen käsikirjan mukaan: *Slaavilaiset kansat jaetaan kolmeen ryhmään: länsislaaveihin, itäslaaveihin ja eteläslaaveihin. Kalevalaisesta maailmanhistoriasta eepos esittää vain eräitä tärkeitä vaiheita: Joukahaisen perhehistorian, sammon taonnan ja ryöstön, Lemminkäisen seikkailut, Pohjolan häät, Kullervon elämänvaiheet ja Väinämöisen lähdön. Luonto oli tuhlanut Aleksis Kivelle harvinaisia lahjojansa: mielikuvituksen rikkautta, tunteen tulta ja älyn joustavuutta.* Niin kuin Sadeniemi huomauttaa, samoin voidaan joskus kirjoittaa »yhdenkin ilmauksen seurattessa», esim. *Hänellä on vain yksi ystävä: veljensä.* Yhteistä kaikille tapauksille kuitenkin on, että kaksoispistettä seuraava virkkeen osa (luettelo tai yksityinen substantiivi-ilmaus) on edeltävän substantiivi-ilmauksen appositioimainen täsmennys. Useimmiten se on myös samassa sijamuodossa kuin tuo edeltävä ilmaus.

Tällaiselle vakiintuneelle käytölle on ominaista vielä eräs piirre, jota lyhyissä välimerkkihjeissa ei ole mainittu. Kaksoispistettä seuraava täsmennys näet samalla lopettaa virkkeen, siihen tapaan

kuin kaikissa noissa tyyppiesimerkeissä. Viime aikoina näkyy kuitenkin käyneen yhä yleisemmäksi sellainen tapa, että kaksoispistettä käytetään myös virkkeensisäisen täsmennyksen edellä. Muutama huomaamani esimerkki tapauksista, joissa tuollainen virkkeensisäinen täsmennys sisältää luettelon:

(1) »Halvin mustavalkokelpoinen laitekokonaisuus: kamera, kuvanauhoitin ja monitori maksaa alle 10 000 mk.»

(2) »Sähellystä riitti kun satapäinen neuvostoliittolainen esiintyjäjoukko: kuoro, baletti ja orkesteri hahmotti esiintymispaikkaansa, harjoitteli ja vaihtoi vaatteita.»

(3) »Yhtiön hallintoneuvoston erovuoroiset jäsenet: kunnallisneuvos Mikko Kaarna, valt. kand. Pekka Morri, päätoimittaja Rafael Paasio ja pääjohtaja Jaako Pajula valittiin uudelleen.»

(4) »Uudet talletusmuodot: palkkiotalletustilit ja verohuojennustilit onkin otettu vastaan myönteisesti, mutta näiden kanssa kilpailevat valtion obligaatiot — — .»

(5) »Tämän kaavailun mukaan jäisi jäljelle neljän puolueen: sosiaalidemokraattien, keskustapuolueen ja molempien kansanpuolueiden hallituspohja.»

(6) »Kansan henkisistä lahjoista: synnynnäisestä viisaudesta ja käsityskyvystä Koskisen mielestä oli mahdoton sanoa mitään.»

(7) »Itselläni oli minulla tosin poikkeuksellinen onni saada opettajakseni ja myöhemmäksikin opastajakseni mies, joka

kaikissa suhteissa: opettajana, rohkaisevana neuvojana ja ylenpalttisen myötätuntoisena ihmisenä täytti korkeimmat vaatimukset.»

Samanlaista näkee joskus silloinkin, kun kaksoispistettä seuraava täsmennys käsittää vain yhden substantiivi-ilmauksen. Esim.

(8) »Hallituksen vanha konsti: vaikeiden asioiden paketointi ratkaisi keskustapuolueen johdon valintavaikeudet puoluekokouksen toisena päivänä Seinäjoella.»

En luule erehtyvänä, jos arvelen, että tällainen uusi käyttö säpsäyttää lukijaa ja siten hidastaa lukemista. Säpsäyksen yhtenä synnä on nähtävästi se, että näin sijoitettu kaksoispiste jäsentää virkkeen kahtia väärällä tavalla, ikään kuin kaksoispistettä edeltävä osa olisi toinen puolisko ja sitä seuraava kaikkine lisineen toinen. Hiukan paremmalta tuntuu jo seuraavanlainen esimerkki, jossa kaksoispisteen jälkeinen täsmennys on erotettu sitä seuraavasta virkkeen osasta pilkulla:

(9) »Suomen kansantalouden ongelmat: inflaatio, täystyöllisyys ja maksutaseen tasapaino, ovat edelleen vailla tyydyttävää ratkaisua.»

Täysin moitteettomana ei tällaistaakaan välimerkintää silti voida pitää. Se tuntuu ohjaavan lukijaa täsmennyksen ajaksi väärille urille; oikeaan opastaa vasta täsmennystä seuraava pilkku. Välimerkintä ei saisi kuitenkaan harhauttaa lukijaa edes hetkeksi. Harhautuksen syy on ymmärtääkseni se, että kaksoispiste on eräessä suhteessa ison välimerkin, pisteen veroinen: sitä edeltävä jakso päättyy (tai ainakin voi päättyä) samantapaiseen laskevaan intonaatioon, jollainen täydellisen virkkeen lopussa on. Näin on laita kaikissa aluksi mainitsemisiani tyyppiesimerkeissä, ja sama koskee myös seuraavanlaisia esimerkkejä, joissa kaksoispistettä seuraava lause ilmaisee »seurausta, johtopäätöstä, selitystä» (Sadaniemi, Kielikello 2 s. 12): *Katselin ympärilleni: ei liikahdustakaan. Olimme olleet vuorokauden syömättä: ruokaa ei ollut.* Esimerkeissä 1—9

ei tällainen laskuintonaatio sitä vastoin ole mahdollinen. Täsmennys katkaisee virkkeen kulun parenteesin tavoin, ja silloin sitä edeltävän sävelkulun on pysytävä välimerkkiin asti tasaisena, »pidätteisenä». Juuri tämä sävelkulun pidätteisyys osoittaa, että alkupuoleen tulee täsmennyksen jälkeen jatkoa.

Miten tämä jatkokonstitaatio pidätysintonaatio sitten voidaan osoittaa välimerkein? On yksi koettu keino, ja se on ajatusviivojen käyttö täsmennyksen kahta puolta, kuten parenteesissa yleensäkin. Esimerkiksi virkkeet 1 ja 5 tulisivat ajatusviivojen avulla selviksi seuraavaan tapaan: *Halvin mustavalkokelpoinen laitekokoisuus — kamera, kuvanauhuri ja monitori — maksaa alle 10 000 mk. Tämän kaavailun mukaan jäisi jäljelle neljän puolueen — sosiaalidemokraattien, keskustapuolueen ja molempien kansanpuolueiden — hallituspohja.* Ajatusviivojen runsas käyttö ei tosin ole erityisen tyylikästä, mutta selvyys painaa vaa'an näissä tapauksissa kyllä pikemmin niiden kuin kaksoispisteen hyväksi. Jos täsmennys käsittää vain yhden substantiivi-ilmauksen, voidaan ajatusviivojen sijasta käyttää selvyuden kärsimättä pilkkujakin. Siten virke 8 voitaisiin kirjoittaa uudestaan seuraavasti: *Hallituksen vanha konsti, vaikeiden asioiden paketointi, ratkaisi keskustapuolueen johdon valintavaikeudet — — .* Joskus selvittää jopa sillä, että kaksoispiste jätetään korvaamattomillaan muulla välimerkillä. Niinpä virke 3 olisi selvennettyä tämän näköinen: *Yhtiön hallintoneuvoston erovuoroiset jäsenet kunnallisneuvos Mikko Kaarna, valt. kand. Pekka Morri, päätoimittaja Rafael Paasio ja pääjohtaja Jaakko Pajula valittiin uudelleen.*

Kaksoispisteen ja ajatusviivan välillä on merkillinen suhde, eräänlainen täydennysjakauma. Sellainen täsmennys, joka virkkeenloppuisena alkaa kaksoispisteellä, on virkkeen sisällä siis erotettava ajatusviivoin; ellei niin tehdä, ei tekstiä voi ensi lukemalta hahmottaa oikein. Tämä pätee myös käänteisesti, sillä virkkeenloppuista täsmennystä vuorostaan ei voi aloittaa ajatusviivalla, vaan sen edellä

kaksoispiste on ainoa mahdollinen. Asia on taas yhteydessä intonaationkulkuun. Jos kirjoitettaisiin ajatusviivaa käyttäen esim. *Slaavilaiset kansat jaetaan kolmeen ryhmään — länsislaaveihin, itäslaaveihin ja eteläslaaveihin*, kirjoitustapa opastaisi ajatusviivan edellä pidätysintonaatioon. Vihje olisi kuitenkin väärä. Virkkeensisäisen parenteesin edellä tuollainen sävelkulku näet lupaa jatkoa parenteesin ajaksi keskeytyvään virkkeeseen, ja virkkeenloppuisen ilmauksen edellä se tavallisesti osoittaa sitä, että seuraa jotakin uutta, odottamatonta. Verrattakoon seuraavaan virkkeeseen, jossa ajatusviiva ilmaisee yllätysmomenttia, sitä edeltävä sävelkulku on pidätteinen ja kaksoispiste puolestaan kävisi vain ironisessa tyyliissä: *On kirjassa yksi onnistunutkin lause — alkulause.*

Terho Itkonen

Väylästään karanneita termejä

(1) »Informaation puute tämänhetkisestä markkinatilanteesta merkitsee, ettei edes tasapainoisessakaan tilanteessa työvoiman optimaalinen *kohdentuminen* ole varmaa.» (Sanomalehden yliöstä 1972.)

(2) »Maataloustutkimusta ei professori R. I:n mukaan ole Suomessa riittävästi *kohdennettu* tukemaan käytännön maatalouspolitiikan tärkeimpien päämäärien toteutumista.» (Lehti uutisesta 1976.)

(3) »Turun Yliopiston lausunnon mukaan olisi ennen näihin toimenpiteisiin ryhtymistä tarkistettava painopistealueita ja määrärahat pyrittävä *kohdentamaan* tärkeiksi ja hedelmällisiksi katsottaviin tutkimuskohteisiin.» (Lehti uutisesta 1976.)

(4) »Tämän vuoksi S. piti komitean suositusta toimien *kohdentamisesta* läänija maakuntakeskuksiin oikeaan osuneena.» (Uutisesta 1973.)

(5) »Toistaiseksi ei ole täyttä selvyyttä Lapuan järkyttävän murhenäytelmän henkilövahinkojen *kohdentumisesta*, mutta ilmiselvästi onnettomuus jättää tapahtumapaikkakuntaansa tässäkin mielessä lähtemättömät jäljet.» (Helsingin läislehden pääkirjoituksesta 1976.)

(6) »Useissa tapauksissa syytös on *kohdennettu* minua vastaan tiedekunnan dekaanina.» (Yliopistomiehen kirjoituksesta 1976.)

Moni on kysynyt, mistä tämä *kohdentamisen* ja *kohdentumisen* hyöky viime aikojen lehtikielessä on peräisin. Itse sana *kohdentaa* on vanha; tämänäisuisena se tavataan jo Agricolan kielessä: »*Codhenna* Herra, caikiwaldias Jumala, meiden ialat rauhan Tiellen, — — » (Kootut teokset I s. 430), »Jesus tarttui henen käteens, ia *codhensi* henen, Ja se ylesnoui» (II s. 135). Samaan sanaan perustuu myös yleiskielen tavallinen *kohentaa* (alkumerkitys 'asettaa kohdalleen'), joka oikeastaan sisältää murrepiirteitä: itämurteiden mukaisen, tässä sanassa tosin laajalti länsimurteissakin ilmenevän kadon yleiskielistä *d*:tä vastaamassa. *Kohentaa*-verbin ohella on säännönmukaista *d*:llistä asua *kohdentaa* vähin käytetty myös 1900-luvun yleiskielessä. Nykysuomen sanakirja selittää sen sanoilla 'asettaa oikealle kohdalle; suunnata oikeaan suuntaan; kohdistaa (oikein)' ja mainitsee esimerkit »*kohdentaa kompassi*», »*verotuksen oikea kohdentaminen*».

Varsinaisen sysäyksen nykyiseen yleistymiseensä *kohdentaa* näyttää kuitenkin saaneen vasta 1960-luvulla, jolloin sitä ruvettiin käyttämään taloustieteellisenä terminä, vierasperäisen oppisanan *allokoida* vastineena. Tällä tietoa vanhin esimerkki tämmöisestä käytöstä on kielitöimiston kokoelmiin Matti Lepon tekstistä (1968) poimittu kysymys, »miten voimme seurata pääomanmuodostuksen *kohdentumista* kansantaloudellisesti edullisille aloille» (Kansantaloustieteen perusteet s. 64). Toisessa paikkaa (mts. 272) Leppo selittää, että sanontaa »*tuotantovoimain kohdentaminen*» eli »*resurssien allokaa-*